

Har Gud gett mer än en Torah?

Vad handlar det om när vi säger ”den muntliga lagen”?

I traktaten ”Fädernas tänkespråk” (פרקי אבות Pirke Avot) som ingår i Mishna (nedskriven ca 200 e.v.t.) står det:

Mose mottog Torahn vid Sinai och överlämnade den till Josua, Josua överlämnade den till de äldste, de äldste till profeterna, och profeterna överlämnade den till den Stora Församlingens män.

Vad menas det här med att Mose mottog Torahn vid Sinai?

Dan Cohn-Sherbok (f. 1945, rabbi och professor em. i judendom vid University of Wales) skriver i sin bok ”Judaism – History, Belief and Practice”:

Enligt den fariseiska traditionen, gavs både den skriftliga Lagen och dess tolkning (muntlig Lag) av Gud till Mose på Sinaiberget. Denna tro innebär att Gud är den direkta källan till alla lagar nedskrivna i Pentateuken och är också indirekt ansvarig för rabbinernas auktoritativa juridiska avgöranden, och [denna tro] tjänar som ett berättigande för de rabbinska utläggningarna av Skriftens förordningar.¹

Enligt rabbinerna uppenbarades också utläggningarna och vidareutvecklingarna av den skriftliga Lagen av Gud till Mose på Sinaiberget; senare överlämnades de från generation till generation, och genom denna processen inkorporerades flera lagar. Denna processen fick benämningen ”den muntliga Lagen” (*Torah She-Be-Al Peh*). Traditionell judendom bekräftar att Guds uppenbarelse var tvåfaldig och bindande för alla tider.²

Ortodox judendom fortsätter att hålla sig till synen att både den skriftliga och den muntliga Lagen meddelades av Gud till Mose på Sinaiberget. Denna uppenbarelsehandling tjänar som grunden både för hela lagsystemet och lärouppfattningarna om Gud. Ändå, trots ett sådant fasthållande av traditionen, så håller sig många moderna ortodoxa judar till en sådan övertygelse bara i formell mening.³

Till läran om den muntliga Lagen hör också på vilka grunder människor kan uppnå försoning med Gud. Dan Cohn-Sherbok skriver:

Med hänblick på oavsiktliga brott på rituallagen, så krävdes det ett syndoffer i den bibliska perioden som en sakramental akt som återupprättar relationen mellan Gud och överträdaren. Efter att templet förstördes år 70 e.v.t. tog bönen offrets plats. Dessutom blev också fasta, goda gärningar och allmosor ansedda som medel för försoning.⁴

Läran om den muntliga Lagen reser en hel del frågor:

¹ Dan Cohn-Sherbok, *Judaism – History, Belief and Practice* (London and New York: Routledge, 2017) 126

² Cohn-Sherbok 2017: 398

³ Cohn-Sherbok 2017: 400

⁴ Cohn-Sherbok 2017: 428

- Kan det stämma rent historiskt att Mose vid sidan om den skriftliga Lagen (dvs. det som står i de fem Moseböckerna) också fick den muntliga Lagen som så skulle ha traderats muntligt utan att skrivas ned i minst 1400 år ända tills Mishna/Gmara skrevs ned (200/500 e.v.t.)?
- Kan en sådan muntlig lag ha auktoritet? Hur kan man vara säker på vad en muntlig lag innehåller? Vad händer om den skriftliga och den muntliga inte stämmer överens? Vilken får företräde då?
- Omfattar alla judiska grupper – historiska och nutida - läran om den muntliga Lagen? Vilka inomjudiska samtal och diskussioner har förts och förs fortfarande runt läran om den muntliga Lagen?
- Eftersom alla som tror att Jesus från Nasaret är Messias – vare sig de är jesustroende judar eller hednakristna – gör det utifrån påståendet att Jesus uppfyller profetierna ”i Mose lag, profeterna och psalmerna” (Luk 24:44), så är det inte oväsentligt om man med uttrycket ”Mose lag” menar ”enbart den skriftliga Lagen” eller ”både den skriftliga och den muntliga Lagen”. I vilka skrifter är det vi ska forska för att se efter om det stämmer att Jesus från Nasaret är den sanne Messias eller inte (Apg 17:11)?
- Om det är så att människors böner, goda gärningar och allmosor kan ta offrets plats och ersätta det så som den muntliga Lagen hävdar, varför står det då så mycket i den skriftliga Lagen om behovet för offer? Och eftersom Jesus från Nasaret säger att han kom för att uppfylla ”lagen och profeterna” (Matt 5:17), varför behövde han då dö som ett offer (Mark 10:45; 2 Kor 5:21; Heb 9:12) om böner, goda gärningar och allmosor kan uppnå samma resultat?

Traditioner har vi alla – men vilken auktoritet ska traditionerna ha?

Alla religiösa grupper och folkslag har sina traditioner, och dessa traditioner utvecklas hela tiden. I Sverige är det tradition att ha julgran när det är jul – och knappt någon är emot det. Men seden att ha en julgran i huset är inte särskilt gammal i Sverige (1700-talet), och viktigare: ingen påstår att julgran i huset skulle vara ett påbud för att kunna fira Jesu födelse. Julfirande är dessutom inte ens varken omtalat eller påbjudet i Nya Testamentet.

På samma sätt finns det judiska traditioner som att klä ut sig på Purim, en sed från 1100-talet. ”Ingen” problematiserar det – vare sig man är jude som tror på Jesus eller jude som inte tror på Jesus, och ”alla” förstår att Purim-högtiden handlar om helt andra saker än att klä ut sig, dvs. om hur det judiska folket hotades med massaker och hur drottning Ester räddade sitt folk.

Sabbatsfirande är påbjudet av Gud för det judiska folket enligt Skriften. Men det står ingenting i den skriftliga Lagen om att tända två sabbatsljus på sabbatskvällen. Vad innebär det då när den välsignelsen över sabbatsljusen är formulerad så här:

”Välsignad är du, Herren vår Gud, tillvarons Kung, som har helgat oss med sina bud och befallt oss att tända sabbatsljusen”?

Det är enbart i den muntliga Lagen Gud har befallit Israel att tända sabbatsljus. Är det då fel att tända sabbatsljus? Judar som gärna följer judisk tradition, men utan att ge auktoritet till den muntliga Lagen löser detta t.ex. genom att tända sabbatsljusen ”som en god tradition” och i stället välsigna så här:

”Välsignad vare du, Herren vår Gud, tillvarons Kung, som helgat oss i sin nåd och befallde oss att vara ljus för världen och hålla sabbatsdagen helig.”

Jesus själv var – som vi snart ska se – inte någon anhängare av att ge någon auktoritet till läror och bud som inte är att finna i Skriften (Tanakh eller Gamla Testamentet). Ändå kan vi läsa evangelierna om när Jesus firade påskmåltid och instiftade nattvarden att han då använde flera bägare vin. Fyra bägare vin på påskmåltiden är numera en etablerad judisk tradition varje påskafton. Men de är inte omtalade och inte påbjudna i den skriftliga Lagen. Ändå följer Jesus judisk tradition på denna punkt.

Jag vill gärna sluta mig till vad Michael Brown – en jesustroende jude – skriver i sin bok ”Answering Jewish Objections to Jesus Vol 5”:

Jag har stor respekt för traditionell judendom, och jag tror det finns mycket visdom och skönhet och spiritualitet i våra traditioner. Faktum är, som du kan läsa på de följande sidorna, så kan du se att jag hävdar att judendom är den bästa religionen som människor någonsin har skapat. [...] För att repetera: Jag har stor respekt för traditionell judendom. Men ändå är jag säker på att det finns en bättre väg, vägen genom Messias liv, vägen genom det nya förbundet, vägen genom Anden. Jag är också säker på att några av anspråken hos traditionell judendom behöver utmanas, särskilt när dessa anspråk används av antimissionärerna för att angripa tron hos de judiska efterföljarna av Yeshua, vår Messias och Kung.⁵

Många inomjudiska diskussioner på Andra templets tid (516 f.v.t. – 70 e.v.t.)

Jag får intryck av att judiska sammanhang alltid har varit diskussionsglada. Ingenting är så vederkvickande för själen som en engagerad diskussion. Man behöver inte ha varit i dagens Israel särskilt länge innan man förstår att folk säger det de menar och de säger det rakt fram. Ofta sägs det att där det finns två judar finns det minst tre åsikter. Ett exempel: Talmud är präglad av diskussioner av typen: Rabbi NN sa och en annan rabbi menade osv. Å ena sidan och å andra sidan.

En typisk judisk diskussion är att hålla fram två principer i konflikt med varandra och så föra ett längre samtal om hur dessa två principerna ska avvägas mot varandra in i minsta detalj. De som känner mig lite grann förstår då kanske varför jag trivdes så bra i Israel som jag gjorde under de sex åren jag bodde där.

På samma sätt som det i dagens judiska värld finns många olika judiska religiösa riktningar och många olika politiska ståndpunkter, så fanns det också många olika judiska grupper på Andra templets tid – som både delade ståndpunkter (bl.a. att alla relaterade till templet i Jerusalem) och som divergerade i ståndpunkter på en rad områden.

Det var alltså inte bara Rabbi⁶ Yeshua som diskuterade med fariseerna. Alla diskuterade med alla. De olika judiska grupperna relaterade på olika vis till nedärvda traditioner. De olika grupperna såg olika

⁵ Michael L. Brown, Answering Jewish Objections to Jesus Vol Five (San Fransisco: Purple Pomengranate Productions, 2009) 3

⁶ På Andra templets tid var ”rabbi” en hederstitel. Senare har det blivit en formell titel för personer som är vigda till ett särskilt uppdrag.

på renhetsföreskrifterna, de hade olika lärouppfattningar och de hade olika synsätt på hur man skulle relatera till hellenism och romersk ockupation osv.

Källorna berättar inte allt vi skulle vilja veta

Eftersom källmaterialet är sparsamt måste vi inse att vi vet för lite om innehållet i alla dessa diskussioner. Källorna vi har tillgång till är främst Yosef ben-Matityahu (Josephus Flavius), Nya Testamentet, Qumran-rullarna och Talmud. Utöver det finns det kortare notiser i en rad andra källor. Alla huvudkällorna har sina «problem» om vi letar i dem för att få svar på frågor om vad varje enskild grupp stod för. Yosef ben-Matityahu är kanske den som utmärker sig genom att vilja beskriva bredden av judiska grupper på sin tid, samtidigt som han så tydligt skriver för en romersk publik att han "översätter" judiska förhållanden och synsätt till hellenistiska föreställningar. Ingen av de andra källorna har ambitionen att ge en "bred översikt", men tar med upplysningar i den grad det är relevant för det de själva har på hjärtat.

Ett exempel på svårigheterna kan vara hur man ska beskriva den sadduceiska gruppen. Det sadduceiska partiet försvann efter att templet förstördes och ingen av källorna som omtalar dem – varken NT, Yosef ben-Matityahu eller Talmud - gillar dem. Antagligen är flera av utsagorna i Qumran-rullarna också riktade mot sadduceerna. Man kan lära mycket av kritik. Men även om de som kritiserar en ståndpunkt gör det på ett sakligt sätt, så kan vi inte alltid utläsa av kritiken hur den kritiserade gruppen skulle vilja betona och framföra helheten i sina egna positioner. Därför vet vi idag inte mycket om hur sadduceerna skulle presentera sin egen teologi.

Ett annat "källproblem" vid en beskrivning av de judiska riktningarna på andra templets tid är att Talmud (dvs. Mishna som nedskrevs ca år 200 e.v.t. och Gmara som nedskrevs ca år 500 e.v.t.) ofta refererar till situationen då templet ännu stod, men eftersom Talmud skrevs ned lång tid efter att det Andra templet förstördes är det ofta svårt att slå fast vad i Talmud som representerar de olika judiska ståndpunkterna på Andra templets tid och vad som representerar ståndpunkterna runt år 200 och runt år 500 då inget tempel längre fanns.

Engagerade inomjudiska diskussioner – några få exempel

Gruppen i Qumran – som antagligen tillhörde den esseiska riktningen – hade dragit sig undan från Jerusalem och templet som en protest mot den teologiska utvecklingen hos eliten och pga. hur eliten hade förorenat tempeltjänsten. Tonen är ganska tuff, för gruppen i Qumran skrev bl.a. om "den onde prästen" i Jerusalem som förföljde deras egen "Rättfärdighetens lärare". Qumrangruppen omtalade fariseerna så här: "Bedragare av Efraim, som genom sina lögner i undervisning, sin falska tunga och förrädiska språk kommer att föra många vilse".⁷ De som bodde i Qumran såg på sig själva som de enda sanna israeliterna, vilket inte orsakade att de upphörde att betraktas som judar av andra judiska grupper.

Den judiska mångfalden var stor, men det rådde en sorts konsensus om att samaritanerna inte var judar, även om de både var omskurna, höll sig till Torah och praktiserade en judisk livsstil. Samaritanerna var "utanför", medan sekten i Qumran var "innanför". Kriteriet ser ut att ha varit: en

⁷ Nitzan, B i Kister M (ed) *Qumran scrolls – Introduction and Research* (Jerusalem: Yad Yitschak Ben-Tsvi, 2009) 178

jude är en som genom avstamning eller konversion tillhör folket som tillber Gud som (normalt sett) bor i templet i Jerusalem.⁸

Det fanns flera skiljelinjer: Både NT (Matt 22:23; Apg 23:8) och Yosef ben-Matityahu (om än i helleniserade ordalag) nämner att sadduceerna inte trodde på uppståndelsen. På denna punkten är det tydligt att Jesus – och NT – står nära fariseerna.

Många antar också att sadduceerna opererade med "bara" Pentateuken (Torah eller de fem Moseböckerna) i kanon, dvs. att de avvisade Profeterna och Skrifterna. Oskar Skarsaune hävdar dock att det inte finns någon tillförlitlig uppgift på att så är fallet.⁹

Vad som däremot är mera relevant för temat i denna artikeln är vad Yosef ben-Matityahu anför som skillnaden mellan fariseer och sadduceer:

I detta sammanhang önskar jag bara att förklara att fariseerna hade förmedlat till folket särskilda regler som de hade fått från generationerna som levte innan dem och vilka inte stod i Mose lag, och av det skälet avvisades de av sadduceerna, som menar att bara de regler ska anses giltiga som står skrivna [i Skriften], och att de som är överlämnade från tidigare generationer inte behöver iaktas. Och angående dessa saker hade de två partierna kontroverser och allvarliga skillnader, i det att sadduceerna hade förtroende bara hos de rika och ingen uppslutning i folket, medan fariseerna hade stöd hos massorna. (Antiquitates 13.297-98)

I våra dagar har både de som vuxit upp i en kristen kulturkrets och de som vuxit upp i en judisk kulturkrets lätt för att placera Jesus, Nya Testamentet och "de kristna" i den kristna – dvs. den hednakristna – avdelningen i våra tankestrukturer. Därmed begår många också det allvarliga tolkningsfelet att uppfatta Jesus och hans lärjungar som tillhörde Vägen (t.ex. Apg 19:9) som en grupp som står i motsättning till – i stället för att de står innanför – den judiska tron och gemenskapen.

Jesus var inte "kristen" - om man med det menar att han lämnade sin judiska identitet. Han var jude. De 3000 som döptes på pingstdagen i Apg 2 blev inte "kristna" av dopet. De var och förblev judar. Aposteln Paulus var heller inte "kristen", varken innan eller efter synen han såg på väg till Damaskus. Han föddes som jude och dog som jude och väntade på "Israels hopp" (Apg 28:20).¹⁰

Jesus var jude – också med tanke på diskussionerna han deltog i

De flesta med en viss kyrklig anknytning torde ha uppfattat att Jesus diskuterade mycket med både fariseer och representanter för andra judiska partier. Hur ska dessa diskussioner och konflikter uppfattas?

För att kunna förstå konfliktlinjerna i evangelierna riktigt, är det viktigt att befria sig från tankestrukturen "den kristne Jesus diskuterar med de judiska skriftlärde och fariseerna" och hellre

⁸ Oskar Skarsaune, *In the Shadow of the Temple* (Downers Grove: InterVarsity Press, 2002) 107

⁹ Oskar Skarsaune 2002: 111

¹⁰ Ursprungligen är termen "kristen" bara en grekisk översättning av den hebreiska termen "messiansk", dvs en som tror på Messias. I ursprungsbetydelsen är det självklart att man måste vara jude för att kunna vara kristen/messiansk, eftersom ordet "Messias" bara ger mening i en judisk kontext. Senare har termen "kristen" fått betyda "en motsättning till judisk" – dvs. nästan tvärt emot ordets ursprungliga betydelse.

förstå Jesus som ”en (i och för sig mycket speciell) jude som för ett engagerat samtal med andra judar”. En inomjudisk och engagerad diskussion.

När Jesus – eller på hebreiska/arameiska Yeshua – samtalar med sina samtida, så pratar han som en jude med exegetiska argument som var (och fortfarande är) vanliga att använda i judiska kretsar. Rabbi Hillel (ca 110 f.v.t. till 10 e.v.t.) etablerade sju exegetiska principer, varav den första och mest kända kallas ”qal vachomer”, dvs. det lätta och det tyngre. Meningen med principen är att om ett förhållande är förbjudet eller tillåtet i ett fall, så är det också motsvarande tillåtet eller förbjudet i andra liknande fall.

I Matt 12:9 står det om en man med en förtvinad hand och Yeshua fick frågan om vad han menade om att hela på en sabbat (v.10). Då tar Yeshua först ett exempel som alla de närvarande var överens om:¹¹ Om ett får faller i en grop på sabbaten, så räddar ägaren fåret – även om det skulle vara sabbat (v.11). Därefter använder Yeshua den exegetiska principen ”qal vachomer” - eftersom människor är värda mer än får - och säger: ”Hur mycket mer värd är inte en människa än ett får! Alltså är det tillåtet att göra gott på sabbaten” (v.12), varpå Yeshua helar mannen med den förtvinade handen. Långt ifrån alla de närvarande gillade vad Yeshua gjorde (v.14), men Yeshua hade använt sig av en väletablerad tolkningsprincip som alla i det judiska samhället förstod och som var svår att argumentera emot.

Ett annat exempel från NT: Aposteln Paulus – Sha’ul – använder också den exegetiska ”qal vachomer”-principen i t.ex. 1 Tim 5:17-18.

Auktoritetsfrågan - en viktig sida av diskussionerna mellan Yeshua och fariseerna

Det är ganska vanligt i (hedna)-kristna kretsar att förstå Yeshuas diskussioner med fariseerna enligt mönstret ”fariseerna var bibelsprängda och kunde hela GT, medan Jesus kom med ett nytt förbund och satte fariseerna på plats”. Enligt detta tankemönster får vi lätt intryck av att GT är just ”gammalt”, i meningen föråldrat och moget för arkivering.

Ett exempel från en av diskussionerna mellan Yeshua och representanter från fariseerna och de skriftlärdade som hade kommit till Galileen ända från Jerusalem för att prata och diskutera med Yeshua, visar att det också fanns en punkt där Yeshua stod närmare saduceerna:

Fariseerna och några skriftlärdade som hade kommit från Jerusalem samlades runt honom. De hade sett att några av hans lärjungar åt med orena händer, alltså utan att ha tvättat dem. Fariseerna och alla andra judar äter nämligen inte utan att först tvätta händerna med en handfull vatten. De håller fast vid *de äldstes stadgar*. Och när de kommer från torget äter de inte utan att först ha tvättat sig. Det finns många andra traditioner som de håller fast vid, som att skölja bägare, kannor och kopparkärl. Fariseerna och de skriftlärdade frågade honom: "Varför följer inte dina lärjungar *de äldstes stadgar* utan äter med orena händer?" Han svarade dem: "Jesaja profeterade rätt om er, ni hycklare. Det står skrivet: Detta folk ärar mig med sina läppar, men deras hjärtan är långt ifrån mig. Deras vördnad för mig är meningslös, för lärorna de lär ut är *människobud*. Ni överger *Guds bud* och håller er till *människors*

¹¹ Se också artikeln Jesus Argued like a Jew av Linda King
<https://digitalcommons.pepperdine.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1116&context=leaven>

stadgar." Han sade också till dem: "Ni upphäver skickligt *Guds bud* för att upprätthålla *era egna stadgar*. Mose har sagt: Hedra din far och din mor, och: Den som förbannar sin far eller sin mor ska straffas med döden. Men ni påstår att om någon säger till sin far eller mor: Det du kunde fått som hjälp av mig låter jag i stället bli 'korban', alltså en tempelgåva, då tillåter ni inte längre att han gör något för sin far eller mor. Ni upphäver *Guds ord* genom *era stadgar* som ni för vidare. Och ni gör många andra liknande saker." Jesus kallade till sig folket igen och sade: "Lyssna på mig allihop och förstå: Inget som går in i människan utifrån kan göra henne oren. Det är det som kommer ut ur människan som gör henne oren." (Mark 7:1–6; *artikelförfattarens kursiveringar*)

Vi tar också med ett avsnitt från prallellstället i Matt 15:12-14:

Lärjungarna gick då fram till honom och sade: "Vet du att fariseerna tog illa upp när de hörde det du sade?" Jesus svarade: "Varje planta som min himmelske Far inte har planterat ska ryckas upp med roten. Låt dem vara. De är blinda ledare för blinda. Och om en blind leder en blind, så faller båda i gropen."

Konfrontationen mellan Yeshua och fariseerna är krass. Det är helt tydligt. Men vad är de oense om? Är det så att fariseerna är för Tanakh (GT) och Yeshua är för det nya förbundet? Det är tvärt om: Yeshua försvarar Tanakh och anklagar fariseerna och de skriftlärdade för att ge människobud en auktoritet över den hebreiska Bibeln (GT).

Seden som fariseerna kritiserar Yeshua och lärjungarna för att inte följa, kallas "netilat yadayim" (נטילת ידיים), och den praktiseras fortfarande. På alla kosher-restauranger finns det en kopp vid handfaten som används till att skölja över händerna med efter att händerna har tvättats i kranen. Bilden visar en sådan kopp från ett cafe i Jerusalem.

Det står ingenstans i Bibeln om att rituellt tvätta händerna innan varje måltid. Det är en regel fariseerna tolkat sig fram till och som Yeshua säger bygger på människobud.

Det Yeshua säger om "korban" (Mark 7:11) betyder – via diverse tolkningar - att den som inte ville hjälpa sina gamla föräldrar kunde svära en ed på att hans egendom kunde vara en "korban" (ett offer) och så var det omöjligt att hjälpa föräldrarna efteråt,¹² något som då Jesus hävdar strider mot Guds bud om att hedra sin far och sin mor.

Yeshua har alltså en debatt om bibelsyn med fariseerna: Står Skriften (Tanakh) över traditionen eller inte? Jesus menar att Gamla Testamentet står över diverse människobud i auktoritet. Problemet så som Yeshua såg det var inte att fariseerna var bibelsprängda och ville befrämja GT:s budskap. Enligt Yeshua var problemet att de lade den hebreiska Bibeln åt sidan och satte andra traditioner över den - precis som många hednakristna i dag gör med både GT och NT. Att tillägga mänskliga traditioner auktoritet är inget "judiskt" fenomen, snarare ett "mänskligt" fenomen.

¹² I boken "The Life and Times of Jesus the Messiah" skriver Alfred Edersheim (Hendrickson Publishers, 1993) på s.487–489 om löften och eder och förklarar vad som i detta sammanhanget menas med "korban" bl.a. genom att visa till Ned 9.1; Ned 5.

Frågan om bibelsyn var så viktig för Yeshua att han sa om dem som bortsåg från Skriftens auktoritet: "Varje planta som min himmelske Far inte har planterat ska ryckas upp med roten. Låt dem vara. De är blinda ledare för blinda. Och om en blind leder en blind, så faller båda i gropen."

Men uppmanade inte Yeshua sina efterföljare att följa allt som de skriftlärdade och fariseerna säger?

Sedan talade Jesus till folket och till sina lärjungar: "De skriftlärdade och fariseerna har satt sig på Moses stol. Allt som de lär er ska ni därför göra och hålla. Men deras gärningar ska ni inte ta efter, för de talar men handlar inte. De binder ihop tunga bördor och lägger på människornas axlar, men själva vill de inte röra ett finger för att lätta på dem. (Matt 23:1–4)

Vad är en rimlig tolkning av Yeshuas ord här? Med tanke på hur Yeshua har kritiserat och tystat munnen på både överstepräster (Matt 21:45), fariseer (21:45; 22,15; 22:34; 22:41), herodianer (22:16), sadduceer (22:23) och en laglärd (22:35) så hårt att "Ingen kunde svara honom ett ord, och från den dagen vågade ingen fråga honom något mer" (22:46), så kan inte Yeshuas ord i verserna precis efteråt betyda att Yeshua rekommenderar dessa gruppers bibeltolkningar och traditioner – med mindre än att vi ska anta att Yeshua blev allmänt förvirrad och bytte grundsyn helt plötsligt.

Fortsättningen i Matt 23 tyder heller inte på att Yeshua upphöjer och rekommenderar tolkningarna och traditionerna hos sina med-judiska diskussionspartners. Särskilt 23:8–9 kan knappast tolkas som om att Yeshua skulle ge legitimitet åt människors auktoritetsanspråk (eftersom Yeshua för en inomjudisk diskussion använder han judiska exempel):

Men ni ska inte låta er kallas rabbi, för en är er Mästare och ni är alla bröder. Och kalla inte någon på jorden er fader, för en är er Far, han som är i himlen.

Vad är det då Yeshua menar i Matt 23:1–4? Viktigt för tolkningen är att Yeshua slår fast att något av det fariseerna och de skriftlärdade säger ska hållas (23:3a), men att deras exempel inte ska efterföljas (23:3b).

Michael L. Brown skriver i "Answering Jewish Objections to Jesus Vol 5" (s.248–260) om fem olika tolkningsmöjligheter. Alternativet som fångar störst intresse hos mig är den sista tolkningen som kommer från en karaitisk jude, Nehemia Gordon, och som hävdar att Yeshua "säger till sina lärjungar att *inte* lyda fariseerna. Om de hävdar att sitta på Mose stol, då ska de göra som Mose säger."

Eitan Bar - en jesustroende jude från Israel – tar upp frågan om vad som menas med "Mose stol" och hur Matt 23:1–4 ska tolkas.¹³ Jag refererar:

Låt oss tänka oss in i situationen på Andra templets tid. Folk hade inga bokrullar hemma. De kunde inte köpa sin egen Bibel och heller inte ladda ner Bibeln från bibelsällskapets hemsida. Var kunde människor på Andra templets tid ta reda på vad som står i Bibeln? De fick gå till synagogan och templet. I synagogan lästes Skriften från "Mose stol". I synagogan i Korasin (som numera är en ruinstad) finns en sådan "Mose stol". Även om just den synagogan dateras till 300-talet e.v.t. visar den att synagogor hade en sådan "Mose stol". Professor Hananel Mack vid Bar-Ilan-universitetet bekräftar att "Mose stol" hänvisar till ett fysiskt säte inne i synagogan från vilken Skriften lästes. Han

¹³ <https://www.oneforisrael.org/bible-based-teaching-from-israel/what-did-jesus-mean-by-do-and-observe-whatever-they-tell-you-matt-23/>

bygger detta på både de arkeologiska fynden och den rabbiniska kommentaren Pesikt de-Rab Kahana.

Så när Yeshua sa att Israels folk skulle lyssna till de lärde och fariseerna när de läser från Mose stol, så menas det bokstavigt. Yeshua ville – och vill – att Israels folk ska lyssna till Skriften, för som Yeshua sa i Joh 5:46: ”Hade ni trott Mose skulle ni tro på mig, för det var om mig han skrev.” ”Mose stol” var det enda stället en judisk person på andra templets tid kunde höra vad Mose och profeterna säger om Messias.

När så Yeshua säger att hans lärjungar inte ska ta efter de skriftlärdas och fariseernas gärningar, så syftar han på det som sägs och görs när de inte bedriver textläsning från ”Mose stol”.

Om någon inte är övertygad om att ovanstående tolkning av Matt 23:1–4 är rimlig och välgrundad, men menar att Yeshua uppmanade sina lärjungar att följa fariseernas traditioner (inklusive det som efterhand utvecklade sig till läran om den muntliga Lagens auktoritet) så bör följande beaktas:

Talmud tar tydligt avstånd från Yeshua. Talmud säger inte bara att Yeshua var en falsk profet, men också att när Onkelos genom besvärjelser ska ha kontaktat Yeshua från de döda för att fråga om hans öde, så ska Yeshua ha svarat att Yeshua led i helvetet, ”i kokande avföring” (Gittin, 57). Det är inte logiskt utifrån detta att anta att Yeshua skulle ha gett ”fariseerna och de skriftlärdas” och Talmud en auktoritet som leder till att avfärda honom själv.

Katastrofen som ändrade spelplanen: Templet förstördes

Ungefär 40 år efter att Yeshua dog och uppstod inträffade katastrofen med stort K: Som avslutning på det judisk-romerska kriget förstörde romarna templet i Jerusalem år 70. Det som var centrum i judiskt liv, tempelgudstjänsten, kunde inte längre fortsätta. Tempelarkiven förstördes – och därmed gick också vår tid miste om mycket värdefull kunskap. Flera av de judiska partierna, så som sadduceerna, seloterna, esseerna (inklusive samhället i Qumran) upphörde att existera. Kvar blev två tydliga grupper: De jesustroende judarna och den fariseiska gruppen – förutom de judar som inte tillhörde något speciellt parti.

Den stora judiska mångfalden under andra templets tid försvann samtidigt som templet gick upp i rök och stenarna blev liggande i ruiner. Efter Bar Kochva-upproret och det andra judiskt-romerska kriget 132–135 reducerades den judiska mångfalden ytterligare.

Det är oerhört lätt för en historiker som vill forska på ”judendomens historia” att utgå från vad som har skrivits ner i Mishna, Gmara (som tillsammans utgör Talmud), midrashlitteraturen osv. och tänka att detta beskriver ”det judiska folkets historia och tro”. Talmud återspeglar däremot huvudsakligen hur en av riktningarna (den fariseiska gruppen) från andra templets tid överlevde och anpassade sig till en verklighet utan templet i Jerusalem.

Judisk mångfald: Den rabbiniska gruppen som kom att dominera den judiska världen

Den fariseiska gruppen var en av de två judiska grupperna (den andra gruppen var de jesustroende judarna) som, genom sin inriktning redan medan templet i Jerusalem bestod, hade bäst möjlighet att som grupp överleva den katastrof som templets förstörelse innebar.

Fariseerna var en lekmanarörelse. De var inte präster i templet och hade därför en gruppstruktur som kunde gå sin gång också efter att templet förstörts. Fariseernas mål var att utvidga templets helighet till alla platser och alla delar av det judiska folket. Varje israelit skulle vara som en präst (קוהן kohen) och leva som en sådan. Oskar Skarsaune skriver: «På det viset hade själva kärnan i fariseismen – att göra varje israelit till en präst och varje bord till en tempelmåltid - förberett Israel till situationen som uppstod post-70.»¹⁴

Offerkulten kunde inte fortsätta – ny teologi om försoning

Offerkulten upptar en stor plats i Torah. Torah är tydlig på att Gud har befallt att det judiska folket ska offra och att det är nödvändigt att göra det för att bringa försoning:

Och Herren sade till Mose: Säg till din bror Aron att han inte när som helst får gå in i helgedomen innanför förhänget framför nådstolen på arken, så att han inte dör. För jag kommer att uppenbara mig i molnet över nådstolen. Detta ska Aron ha med sig när han går in i helgedomen: en ungtjur till syndoffer och en bagge till brännoffer. ... Den präst som har blivit smord och invigd till att vara präst i sin fars ställe ska bringa försoning. Han ska ta på sig linnekläderna, de heliga kläderna, och bringa försoning för det allra heligaste och försoning för uppenbarelsetältet och altaret, och han ska bringa försoning för prästerna och allt folket i församlingen. Detta ska för er vara en evig stadga, så att försoning bringas för Israels barn en gång om året för alla deras synder. (3 Mos 16:2-3,32-34)

Vad gör man när det inte längre finns någon helgedom att bära in blodet i? Den frågan besvaras på följande sätt:

En gång när Rabban Yochanan Ben-Zakkai lämnade Jerusalem, följde Rabbi Josua efter honom och såg templet ligga i ruiner. "Ve oss!" ropade Rabbi Josua, "att den plats där Israels synder försonades ligger öde!" "Min son", sa Rabban Yochanan till honom, "var inte ledsen, vi har en annan försoning som är lika god. Och vad är den? Det är gärningar i kärlek, som det står skrivet: "för jag har min glädje i kärlek och inte i offer [Hos 6:6]" (Avot Rabbi Natan 4).

I Tanakh står det om både behov för offer och uppriktig ånger, medan krissituationen efter templets fall fick den fariseiska riktningen – som blev till rabbinsk judendom – att ensidigt betona de mänskliga handlingarna som böner, goda gärningar och en uppriktig ånger. Tanken var att detta var en temporär och tidsbegränsad ordning, eftersom "alla" önskade och längtade efter att templet skulle byggas upp igen.

Den teologiska förskjutningen slogs uttryckligen fast av Maimonides (Rambam, d. 1204) som uttalade att det förhöll sig tvärtom, dvs. att offerkulten bara var en tidsbegränsad nödvändighet.¹⁵

Bönboken (Siddur 1950) från Malmö (s. VII-VIII) uttrycker sig så här om Yom Kippur (Den stora försoningsdagen):

Genom ett ärligt löfte till sig själv om omvändelse och ett framtida liv i gudsfruktan och människokärlek vinner man försoning med sig själv, med sina medmänniskor och med Gud.

¹⁴ Oskar Skarsaune 2002: 122

¹⁵ Oskar Skarsaune 2002: 428–429

Från muntlig tradition till ett skriftligt auktoritativt Talmud

Efter att ha drabbats av en så stor katastrof som templets förstörelse, behövdes det en omstrukturering. Folket hade inte längre ett naturligt centrum i templet i Jerusalem, och efter Bar Kochva-kriget 132–135 e.v.t., då judar inte längre kunde bo i Jerusalem och Judeen (men väl i Galileen), var det dags att skriva ner det som fram till då hade varit muntliga traditioner. Först skrevs det som kallas Mishna ner ca år 200. Så fortsatte rabbinerna att kommentera och diskutera vad som står i Mishna och så blev Gmara till ca år 300–500. Mishna och Gmara utgör tillsammans Talmud, ett verk på 6 200 sidor.

Vilken auktoritet skulle Talmud ha? Det ser ut som om Talmuds auktoritet hämtades från två olika håll: 1) Exegetiska argument utifrån verser i den skriftliga Lagen som tolkas så att det ska stödja den muntliga Lagens auktoritet och 2) berättelsen om att Mose fick två uppsättningar av Lagen på Sinai – både den skriftliga och den muntliga – och att de därför har samma auktoritet.¹⁶

De muntliga traditionerna som Yeshua kritiserade hos fariseerna enligt t.ex. Mark 7 utvecklades alltså senare, efter att templet hade förstörts, i den rabbinska versionen av judendomen till en lära om en muntlig Lag med en auktoritet på samma nivå som – och inte sällan över – auktoriteten hos den skriftliga Lagen (Pentateuken).¹⁷

Judisk mångfald: Judiska jesustroende

Även om flera av de judiska grupperna försvann i och med templets förstörelse, så var inte den fariseiska/rabbinska grenen ensam i den judiska världen.

I NT står det bl.a. om att det fanns "tiotusentals bland judarna som har kommit till tro, och alla håller de strängt på lagen" (Apg 21:20) i området runt Jerusalem. Det finns flera notiser hos kyrkohistorikern Eusebius om jesustroende judar i Israels land. Eusebius berättar om att det ända fram till Bar Kochva-kriget var femton biskopar i Jerusalem, alla var "av omskärelsen", dvs. judar. Hela kyrkan i området bestod av hebreer, säger Eusebius.¹⁸

Det finns indikationer på att de två återstående judiska grenarna levde i samsida vid sida i Israel. Det finns också indikationer om att det pågick en kamp mellan dessa två judiska grenar. Uppenbart var de jesustroende så många att de räknades som ett hot mot den rabbinska grenen av judendomen eftersom man införde ett nittonde led i 18-bönen: "Birkat Haminim" som skulle göra det omöjligt för jesustroende judar att be i synagogorna.¹⁹ När ett sådant led införs, är det svårt att

¹⁶ Oskar Skarsaune 2002: 120

¹⁷ Autoritetsordningen i rabbinsk förståelse är: 1. Torah (Lagen i skriftlig och muntlig mening), 2. Nevi'im (Profeterna), 3. Ktuvim (Skrifterna). Den muntliga Lagen har således högre auktoritet än Profeterna och Skrifterna.

¹⁸ Oskar Skarsaune 2002: 196

¹⁹ Oskar Skarsaune 2002: 198: Den nittonde bönen uppgavs som extra viktig. En version från Kairo Geniza formulerar bönen så här: "För avfällingarna låt det inte vara något hopp, och må det arroganta kungadömet snart upprotas, och nasareerna (HaNotsrim) och heretikerna (HaMinim) gå förlorade på ett ögonblick och strykas från livets bok och låt dem inte skrivas in med de rättfärdiga. Välsignad är Du, O Herre, som ödmjucar den högmodige". I bönboken från 1950 (Siddur Malmö): s. 67 återges bönen med en mera allmän formulering: "Må för förtalarna inget hopp finnas och alla illdådare snabbt förgås, må de alla snart utrotas, ryck ondskan snart upp med rötterna, krossa, förinta, kuva den, snart i våra dagar. Lovprisad vare du, Evige, som krossar fiender och kuvar högmodiga". Denna bönen är också försedd med en extra fotnot: "Denna bön, som är av

undvika slutsatsen att det var vanligt att jesustroende judar bad tillsammans med judar som inte trodde på Yeshua och att de jesustroende var så många att rabbinerna behövde ta dem på allvar.²⁰

Vidare berättar Justinus Martyren om Bar Kochva-kriget – han själv kom från Samarien och levde på den tiden – att: "I det judiska kriget som just var, beordrade Bar Kochva, ledaren av det judiska upproret att kristna skulle straffas med hemska straff, om de inte gick med på att förneka Jesus han som är Kristus och häda honom."²¹

Det finns också arkeologiska indikationer på att jesustroende judar upprätthöll sin judiska identitet. I Ein Gedi vid Döda havet har man hittat både judiska och kristna symboler i samma judiska hem från 400- och 500-talet. Det var en kristen by inte långt därifrån. Antagligen bodde här judar som trodde på Jesus och som blandade symboler som vår tid menar tillhör "kristendom" respektive "judendom".

Det har hittats ChiRho-monogram (Kristus-monogrammet) på en lampa från 200-/300-talet i Beit Shearim i en judisk katakomb. Detta vittnar om en identitet som våra dagars kategorier skulle tolkas som en "blandad identitet".

Det har hittats ett kors och en menora på en pelare i Laodicea. Den förstördes i en jordbävning år 494. Korset är mittljuset i ljusstaken – precis som i loggan till Den norske Israelsmisjon. Rådskonferensen i Laodicea förbjöd 363 denna typ av sammanblandning av religioner.

I Sardes har man hittat symboler i de gamla affärerna som indikerar religiös tillhörighet från ca 400, dvs. man kan se vem som var kristen, judisk eller hednisk. I samma affär var det två menorer, men också en våg med ett kors.²² Många ser i våra dagar på en sådan kombination av symboler som en "själv motsägelse", medan de som kombinerade symbolerna på det viset uppenbart ansåg det som naturliga kombinationer.

I Israel – och senare i Syrien - levde judiska jesustroende församlingar vidare åtminstone till 300-talet, sådana som i sin troslära inte avvek från det vi vet om hednakristna församlingar från samma tid. Samtidigt fortsatte de judiska jesustroende att omskära sina barn och fira sabbaten. De hade ett evangelium på hebreiska – antagligen Matteusevangeliet.²³

Gruppen av judiska jesustroende ansågs helt uppenbart av sin omgivning som just judar – även om varken den rabbinska grenen av judendomen och ej heller den hednakristna delen av kyrkan uppskattade deras existens. Epifanius av Salamis säger i det fjärde århundradet om en grupp jesustroende judar:

De använder inte bara Nya Testamentet men Gamla Testamentet också, som judarna gör.
(...) De tänker inte på annat än att hålla Mose lag, precis som judarna, de som inte ser något

yngre datum än de övriga i Schmaune esre, har tillkommit i tider av största fara för det judiska folket och riktar sig mot förrädare och gudsförnekare inom de egna leden.

²⁰ Oskar Skarsaune 2002: 198

²¹ Oskar Skarsaune 2002: 201

²² Anders Runesson: "Jewish and Christian Interaction from the First to the Fifth Centuries" I "The Early Christian World", Philip f. Esler (ed).

²³ In the Shadow of the Temple s.205

fel med dem förutom att de tror på Kristus. För de bekänner både uppståndelsen från de döda och att Gud har skapat allt. De står för att Gud är en, och att hans Son är Jesus Kristus. De bekänner en Gud och hans Son Jesus Kristus. De kan det hebreiska språket gott (...) Bara i detta skiljer det sig från judarna och de kristna: De avviker från judarna eftersom de tror på Kristus; men de är fortfarande bundna till Lagen – omskärelse, sabbaten och resten – de är inte i samförstånd med de kristna.

Anledningarna till att gruppen av jesustroende judar föraktades och försköts av "bägge sidor", dvs. både av sina judiska landsmän och av de hedningar som de delade tron på Jesus som Messias med, har många aspekter. I detta sammanhanget räcker det att säga att den rabbiniska sidan hade ett intresse av att inte bara avvisa Yeshua från Nasaret som Israels Messias, men att också avvisa de judar som trodde att Yeshua från Nasaret var/är Israels Messias just som judar.

På den andra sidan hade de hedningar som kommit till tro på den judiske Yeshua ett växande intresse av att inte ta till sig budskapet om att de judiska jesustroende är de "naturliga grenarna", medan hedningarna som tror på Yeshua "bara" är "inypade grenar". De valde att i större och större grad "förhäva sig" och utvecklade på den grunden den så kända – men förkastliga – ersättningsteologin (Rom 11:16-23).

När sedan många hednakristna – särskilt efter Andra världskriget och förintelsens fasor – valde att göra upp med de ersättningsteologiska frukterna, de som hade gett näring till både antijudaism och antisemitism, genom någon variant av en (två)-förbundsteologi, så lät många ändå bli att se på de jesustroende judarna som just de "naturliga grenarna" i kyrkan, och valde i stället att fortsätta att mena "den hednakristna kyrkan" när de säger "kyrka". Därmed behöll de de den ersättningsteologiska grundtanken, samtidigt som de försökte ta avstånd från ersättningsteologin.²⁴

Judisk mångfald: Karaiter, etiopiska judar och samaritaner

Att jesustroende judar har haft och fortfarande har ett intresse av att påpeka att läran om den muntliga Lagen inte stämmer med varken de historiska källorna eller med vad som uppges i den skriftliga Lagen är inte oväntat.

Men den judiska mångfalden rymmer också en liknande diskussion mellan icke-jesustroende judar. Den karaitiska judiska riktningen accepterar inte den muntliga Lagen – och ingen avvisar att karaiterna skulle vara judar.

Den karaitiska gruppen uppstod på 760-talet genom Anan ben David i Babylonien.²⁵ Anan Ben David uppmanade folk att söka i Skriften och inte lita på honom själv. Karaiterna förespråkade ett fritt och självständigt bibelstudium. En huvudtes för karaiterna är att judisk religiös praxis ska ske enligt Skriften och inte enligt rabbiniska förordningar:

"Om vi finner att undervisningen från våra förfäder stämmer med Skriften, så accepterar vi den och lyssnar. Då måste vi följa den och får inte ändra den. Men om deras undervisning

²⁴ Se artikeln <http://kallan.org/varfor-gick-paulus-alltid-forst-till-synagogan-nar-han-kom-till-en-ny-stad/> för en reflektion runt kyrkosynen i NT och kyrkosynen hos varianter av tvåförbundsteologin.

²⁵ Judaism – History, Belief and Practice s.138-143

inte stämmer med Skriften, då måste vi avvisa den och vi behöver undersöka och granska buden i Torah för vår egen del.”

Vet, mina judiska bröder att var och en är ansvarig för sig själv och Gud vill inte lyssna till orden från den som försöker rättfärdiggöra sig själv genom att säga: ”Mina lärare lärde mig detta”, mera än han lyssnade till Adam som sa ”Kvinnan som du gav att vara med mig, hon gav mig från trädet, och jag åt”. Gud vill heller inte acceptera ursakten från mannen som säger: ”De skriftlärda lurade mig”, mera än han tolererade Evas ursäkt då hon sa: ”Ormen bedrog mig och jag åt.”

Det hör också till saken att i Anan ben Davids undervisning blev buden mera krävande att hålla, än i den rabbinska versionen.

På 1000-talet nådde karaiterna till Israel, Irak och Persien. Senare spred de sig till det som är dagens Turkiet och vidare till Krim, Polen och Litauen. Karaiterna minskade sedan till att bli en liten minoritet inom judendomen.

De etiopiska judarna levde länge isolerat från resten av den judiska världen. När staten Israel tog emot judar från Etiopien har det visat sig att de inte kände till den rabbinska traditionen, även om de levde ett religiöst judiskt liv i Etiopien. Hade den muntliga Lagen varit en lag som traderats ända sedan Mose tid, borde de etiopiska judarna ha känt till den. Dagens rabbinska judendom kräver av etiopiska judar att de ska konvertera till rabbinsk judendom för att räknas som halachiska judar.²⁶

Samaritanerna ansågs förr i tiden inte som judar, medan numera anses de vara en gren av judendomen, även om det krävs en konversion till rabbinsk judendom för att räknas som halachiska judar. Samaritanerna känner inte till den muntliga Lagen – och dessutom offrar de fortfarande djur på Garisim och följer många av de buden i den skriftliga lagen som dagens rabbinska judar inte gör. Om innehållet i den muntliga lagen skulle komma från Mose – varför skulle då inte samaritanerna känna till den?

Den muntliga Lagen – några reflektioner om vad den innebär²⁷

Skillnaden mellan den tro och religion som presenteras i Bibeln och den tro och religion som praktiserades då Mishna skrevs ned är enorm. Enligt Eliezer Diamond, professor i Talmud vid det judiskt teologiska seminariet i Amerika, har utvecklingen från Första templets tid till tiden efter Andra templets förstörelse varit enorm:

I det judiska folkets historia, har den rabbinska judendomens period utgjort en otrolig förändring. Om en israelit från Första templets tid (c 1000 – 586 f.v.t.) skulle transporteras till sent på 100-talet (e.v.t.), så skulle han möta en judendom som var nästan helt oigenkännbar för honom. I stället för templet skulle han finna Rabbi Juda patriarkens råd och studiehus, han som redigerade Mishna; han skulle finna skriftlärde i stället för präster som tog ledarrollen i samhället; i stället för offer skulle han finna religiöst liv centrerat runt bön och studier; han skulle finna ett fokus på den enskildes plikter i motsättning till första templets betoning av det folkets kollektiva öde; och han skulle lära sig, till sin förvåning, att

²⁶ Halacha (הלכה) betyder ordagrant ”gång” och syftar i detta sammanhang på de regler som hämtats från den skriftliga och den muntliga Lagen.

²⁷ Citaten i avsnittet är hämtade från ”Answering Jewish Objections to Jesus Vol 5” s.4ff

uppenbarelsen Mose fick på Sinai också innehöll den muntliga Lagen vid sidan om en skriftlig Lag. (1992)

Påståendet om att Mishna skulle komma från Mose på Sinai, håller inte historiskt. Professor Jacob Neusner (1932–2016), den mest profilerade akademikern inom fältet judendom skriver:

Mishna presenterades, snart efter att den skrevs ned som en del av "hela Mose vår Rabbis Torah", och som hade formulerats och förmedlats muntligen på det viset att den hade status som uppenbarelse vid sidan om Pentateuken. Ändå är det helt uppenbart att väldigt lite av dess innehåll hade samma karaktär av moralisk auktoritet som den skriftliga Lagen från Mose. Ja, eftersom de flesta av auktoriteterna som är omtalade i Mishna levde ett och ett halvt sekel innan dokumentet kungjordes, så strider påståendet om att de saker som sagts av sådana män som de som skrev ned dokumentet kände, också skulle komma från Mose på Sinai genom en lång kedja av muntlig tradition, mot välkända fakta i frågan. (1988)

Men påståendet i Talmud är att Gud gjorde sitt förbund med Israel genom just den muntliga Lagen. Immanuel Jakobovitz, som var överrabbin i Storbritannien sade:

När våra skriftlärdade hävdade att "den Helige, välsignad vare Han, inte upprättade sitt förbund med Israel utom genom den Muntliga lagen" (Gittin 60B), så slog de inte bara fast en kärnpunkt i judisk tro, de uttryckte också en sanning lika klar i dag som den var på Talmuds tid. Den sanna karaktären av judendom kan inte uppskattas utom genom en ingående kännedom om den muntliga Lagen. Den skriftliga Lagen, dvs. de fem Moseböckerna, och också resten av den hebreiska Bibeln, den delar vi med andra trosriktningar. Det som gör oss och vår tro unik är den muntliga traditionen som den autentiska nyckeln för att förstå den skrivna texten som vi kallar Torah. (1996)

Den ortodoxe judiske författaren Chaim Schimmel säger:

Det judiska folket kallas ofta "Bokens folk", men om man skulle leta upp ett folk som bokstavligen följer Bibelns befallning, skulle man ledas till samaritanerna, som fortfarande praktiserar sin religion utanför Sikem, eller karaïterna som nu bor söder om det moderna Tel Aviv, men aldrig det judiska folket. De följer inte den bokstavliga meningen i Bibeln, och har aldrig gjort det. De har formats och styrts av den muntliga tolkningen av det skrivna ordet, mera specifikt av "Torah", som omfattar både den skriftliga och den muntliga Lagen. (1996)

Läran om den muntliga Lagen innebär också att man letar i den skriftliga Lagen efter ord och uttryck som på något vis kan ge auktoritet till den muntliga Lagen. Ett exempel är 2 Mos 23:2 som säger:

Du ska inte följa mängden och rätta dig efter den i det onda, så att du vränger rätten när du vittnar i något mål.

Eller på hebreiska:

לֹא-תִהְיֶה אַחֲרֵי-רַבִּים לְרַעַת וְלֹא-תִעֲנֶה עַל-רֵב לְנֹטֹת אַחֲרֵי רַבִּים בְּלִהְטֹת:

Texten, så som den står, påbjuder att man *inte* ska följa majoriteten, men hålla sig till rätten när man ska avge vittnesbörd i en rättegång.

I ortodox diskussion tas denna versen som ett stöd för att följa majoriteten när det uppstår en diskussion. Det berättas i Talmud (b. Bava Mesia 59b) om en diskussion om en ugn, huruvida den var ren eller oren:

R. Eliezer förklarade den ren, och de skriftlärdade förklarade den oren; och detta var Aknais ugn. Varför Aknais [ugn]?, sade Rab Judah i Samuels namn: De har omgett den med argument som en orm och visat att den är oren. Det har undervisats: På den dagen framförde R. Eliezer alla möjliga argument, men de accepterade dem inte. Han sa till dem: "Om halacha är överens med mig, låt detta johannesbrödträdet bevisa det!" Då revs johannesbrödträdet upp hundra alnar från sin plats – andra säger 400 alnar. "Inget bevis kan komma från ett johannesbrödträd", genmälde de. Igen sa han till dem: "Om halacha håller med mig, låt vattenströmmen visa det." Och vattenströmmen flöt baklänges. "Inget bevis kan hämtas från en vattenström" svarade de åter. Igen bad han: "Om halacha håller med mig, låt skolhuset visa det", och husets väggar började falla. Men R. Josua tillrättavisade dem och sa: "När lärde män för en halachisk diskussion varför lägger ni er i?" Så väggarna föll inte, till ära för R. Josua och de reste sig inte helt rätt heller till ära för R. Eliezer, de fortsatte att stå böjda. Igen sa han till dem: "Om halacha håller med mig, låt det bevisas från Himmelen." Och en Himmelsk röst ropade ut: "Varför diskuterar ni med R. Eliezer, när ni ser att allt i halacha håller med honom!" Men R. Josua reste sig och uttalade: "Det är inte i himmelen". Vad menade han med det? R. Jeremia sa: Att Torah redan hade givits på Sinaiberget; vi lyssnar inte på någon Himmelsk röst, eftersom du har redan skrivit i Torah vid Sinaiberget, enligt majoriteten måste man böja sig [2 Mos 23:2].

Förståelsen av att 2 Mos 23:2 skulle påbjuda att man ska följa majoriteten är "normaluppfattningen" i rabbinsk teologi, t.ex. då den ortodoxe rabbi Yosef Reinman skrev med hänvisning till just denna diskussionen om ugnen (2002):

Torah hävdar vidare att majoriteten råder. Om en majoritet av rabbinerna har samma åsikt, då är det lag.

Som en sidokommentar – om än inte irrelevant – så är det inte svårt att hitta motsvarande uppfattningar inom den hednakristna kyrkan där bibelord "tolkas" till det motsatta av vad de säger "i majoritetens namn".

Tre självupplevda exempel på hur den muntliga lagen präglar det israeliska samhället

Exempel 1: Alla som har varit i Israel har lagt märke till att på hotellen serveras det mjölkprodukter till frukost och kött på kvällen. Principen är konsekvent genomförd: Varje vara som köps i vilken affär som helst är märkt med om den innehåller antingen mjölk, kött eller ingen av delarna. Står det i Bibeln att judar inte får äta kött och mjölk samtidigt? Nej.

Det som står är "Du ska inte koka en killing i mjölken från dess mor." (2 Mos 23:19b; 5 Mos 14:21). Detta förbudet handlar av allt att döma om att ta avstånd från hedniska ritualer. Men enligt den muntliga Lagen är det förbjudet att blanda kött och mjölk i samma måltid. Det är till och med förbjudet att ha kött på samma tallrik som det har varit mjölkprodukter på – även om tallriken är ordentligt diskad. Därför blandar inte hotellen kött och mjölk, och detta systemet upprätthålls i hela

Israel. Att så både Abraham (1 Mos 18:8) och David (2 Sam 17:29) åt både kött och mjölk i samma måltid utan att få dåligt samvete är en annan sak.

Exempel 2: Jag var en gång på en guidad visning vid Davids grav i Jerusalem och då ingick det en kort presentationsfilm om kung David. Där påstods det av en rabbin att kung David inte syndade när han låg med Bat Seba, eftersom det står tydligt i Talmud att han inte syndade då. Det intressanta med exemplet är inte huruvida just den rabbinen tolkade Talmud riktigt eller inte, men att det hänvisades till Talmud i stället för till hur profeten Natan i 2 Sam 12 meddelar att David syndade då han låg med Bat Seba.

Exempel 3: Bilden är en affisch för partiet Shas från valrörelsen våren 2019. "Shas" är en förkortning för "shisha sdarim" och syftar på de sex avsnitten i Mishna. Vi talar om ett mishnaparti. Mannen på bilden är Ovadia Yosef, en rabbin som dog år 2013. Han var en så stor och viktig rabbin att ca 100 000 personer deltog i hans begravning. Texten på valaffischen på svenska:

Det finns en far i himmelen, ett bud att rösta, Shas, den sefardiska sammanslutningen för dem som håller lagen, Maran Rabbi Ovadia Yosefs (hans rättfärdiga minne till välsignelse) rörelse.

Meningen är alltså att det är Ovadia Yosef som är vår far i himmelen. Partiet Shas har varit med i regeringen i staten Israel i många år.

Varför är frågan om den muntliga Lagen så viktig för Källan?

- Vi har ett historiskt intresse för hur den inomjudiska debatten har gått och går.
- Vi har en kallelse att visa solidaritet med de jesustroende judarna.
- Vi vågar inte bege oss ut på en teologisk väg som upphäver behovet för offer för att få och upprätthålla en rätt relation med Gud – annars hade Gud aldrig befallt att det skulle offras. Vi vågar inte tro att våra egna böner, allmosor och andra mänskliga insatser skulle kunna ersätta ett offer.
- Som hednakristna är vår tro just messiansk, i meningen att den Messias/Kristus som skulle komma måste vara en judisk Messias för det judiska folket för att överhuvudtaget komma på tal som en reell kandidat till att vara Messias. Om det då skulle visa sig att Talmud har rätt i att Yeshua från Nasaret inte är den Messias det judiska folket skulle vänta på, så kan han inte vara något mer än en bedragare för oss hedningar heller. Därför är den inomjudiska debatten om skrifttolkning relevant för alla människor.

En av mina vänner berättade: Som barn växte hon upp i Europa. Mormor dödades under Förintelsen. Familjen var inte religiös, men mor i huset tog med de två barnen till synagogan på Yom Kippur. Då lade dottern – som har berättat detta för mig – märke till att texterna som lästes från 3 Mos 16 inte hade samma budskap som resten av synagogeliturgin för hur försoning uppnås. Det blev det första fröet som efterhand ledde till att hon läste Hebreerbrevet och bad därefter Yeshua om att vara överstepräst i hennes liv.

Guds helighet beskrivs i Tanakh på ett radikalt sätt. Människor kan inte närma sig Gud efter eget tycke, och inte heller "efter bästa förmåga". Alla hednafolk presenteras som orena. Israels folk fick inte gå fram till altaret i tabernaklet/templet. Inte ens leviterna kunde det, även om de skulle bistå i templet. Bara Arons söner prästerna (כֹּהֲנִים kohanim) kunde komma fram till Herrens altare. Men inte ens Arons söner kunde möta Gud hur som helst, bara enligt Herren Israels Guds befallningar:

Men Arons söner Nadab och Abihu tog var sitt fyrfat och lade eld i dem, strödde på rökelse och bar fram främmande eld inför Herrens ansikte, något som han inte hade befallt dem. Då gick eld ut från Herren och förtärde dem, och de dog inför Herren. Och Mose sade till Aron: "Detta är vad Herren har sagt: På dem som står mig nära ska jag visa mig helig och inför allt folket visa mig härlig." Och Aron teg still. Mose kallade till sig Mishael och Elsafan, söner till Arons farbror Ussiel, och sade till dem: "Kom fram och bär ut era släktingar från helgedomen, utanför lägret." Då steg de fram och bar ut dem i deras tunikor från lägret, så som Mose hade sagt. Sedan sade Mose till Aron och till hans söner Eleasar och Itamar: "Ni ska inte ha ert hår oordnat eller riva sönder era kläder. Annars kan ni dö och vrede drabbar hela församlingen. Men era bröder, hela Israels hus, får gråta över den brand som Herren har tänt. Ni ska inte lämna uppenbarelsetältets ingång, för att ni inte ska dö, för Herrens smörjelseolja är på er." Och de gjorde enligt Moses ord. (3 Mos 10:1–7)

Större delen av Tanakh, ja i så att säga varje bok i hela Tanakh, beskriver ganska ingående hur än den ena, än den andre i folket inte klarade av att möta Israels Gud på de villkor Gud har satt upp. Den störste av dem, Mose, kom aldrig in i löfteslandet, och just det är avslutningen av själva den skriftliga Torah.

Därför står det senare hos profeten om Herrens tjänare:

Det var Herrens vilja att slå honom och låta honom lida. När du gör hans liv till ett skuldoffer (asham אָשָׁם), får han se avkomlingar och leva länge, och Herrens vilja ska ha framgång genom hans hand. (Jes 53:10)

I hela den hebreiska Bibeln är människooffer förbjudet, utom i Jes 53:10. Någon skulle komma som skulle offras.

Men det är svårt att erkänna att ett offer behövs. Yeshuas egen lärjunge, Petrus, tyckte inte att det lät som en behaglig tanke, för att uttrycka det försiktigt (Matt 16:22). Aposteln Sha'ul är inne på samma sak när han säger:

Ordet om korset är en dårskap för dem som går förlorade, men för oss som blir frälsta är det en Guds kraft. [...] Judarna begär tecken och grekerna söker vishet, men vi predikar Kristus som korsfäst – för judarna en stötesten och för hedningarna en dårskap. [...] Jag hade nämligen bestämt mig för att inte veta av något annat hos er än Jesus Kristus och honom som korsfäst. Svag, rädd och mycket orolig kom jag till er. (1 Kor 1:18,22–23; 2:2–3)

Det är och förblir en ytterst obehaglig tanke att det skulle behövas ett offer, en person som skulle hänga på ett kors (skammens symbol med stort S, jmf 5 Mos 21:22-23) för att en människa skulle bli frälst och få en rätt relation med Israels Gud.

Avi Snyder – en jesustroende jude – berättar i sin bok "Jews Don't Need Jesus & Other Misconceptions" om hur han själv reagerade då han hörde och förstod vad evangelium om Yeshua innebär:

Kanske kan du få mod om jag berättar för dig att så många judiska jesustroende – jag själv inbegripen – blev djupt och smärtsamt sårade när vi första gången hörde och förstod vad evangeliets budskap sade. Men Gud gjorde om korsets anstöt till en övertygelse genom Den Helige Ande. Och av Guds nåd kom vi till tro!" (s. 165)

Det är inte bara judar som blir sårade av att höra om Jesus och hans död på korset för våra synder. Vilken svensk blir inte förnärad av att höra: "Du är så syndig att det var tvunget att en person som heter Jesus skulle hänga på ett kors och låta blodet rinna för att du skulle kunna komma nära Gud"? Budskapet om Jesus är stötande – och det är inte ett "judiskt" problem, men ett mänskligt.

Tillbaka till bibelsynsdebatten Yeshua förde i Mark 7/Matt 15

På Yeshuas tid hade begreppet "den muntliga Lagen" ännu inte uppstått. Men för vissa grupper i Yeshuas samtid hade de mänskliga traditionerna fått stor auktoritet. Därför har budskapet i bibelsynsdebatten Yeshua förde inte ändrats. Frestelsen till att skaffa sig andra auktoriteter vid sidan om Guds Ord fanns redan på Yeshuas tid – och den finns i dag, för alla folkslag.

Det är Skriften som är Guds ord och inte alla möjliga mänskliga traditioner – av vilka några är värdefulla, medan andra traditioner är mera problematiska. Det är profetiorna i den hebreiska Bibeln som kan ge trygghet om att Yeshua är den verkliga Messias, och det är profetiorna i den hebreiska Bibeln som gör att vi kan lita på att Yeshua har auktoritet – och på hans förmåga till att frälsa, att föra Guds rike nära och att han kan garantera att "allt det återupprättas som Gud från urminnes tid har förkunnat genom sina heliga profeters mun." (Apg 3:21)

Israelsmission handlar inte om att bidra till att judar går bort från sin hebreiska Bibel för att bli "kristna". Israelsmission handlar om att bidra till att judar läser mer i sin hebreiska Bibel och öppnar sig för att den Messias som den hebreiska Bibeln talar om faktiskt har kommit.

Ett av de största andliga hindren för att Israel som folk ska komma till tro på Yeshua som Messias är läran om den muntliga Lagen.

Samtidigt har den hednakristna kyrkan samma utmaning: Läser vi Skrifterna – och särskilt då den hebreiska Bibeln – så att vi vet vad som står där, eller har vi också utformat våra egna muntliga lagar och traditioner som vi absolut inte vill släppa? Ger vi som kristen kyrka våra judiska medmänniskor som ännu inte tror på Yeshua det intrycket att vi tror på och tillber Israels Gud? Eller får israeler och judar i hela världen intryck av att vi har en egen "kristen religion" med våra egna gudar? Hur mycket tradition och andra auktoriteter vid sidan om Skriften har vi hednakristna klarat att samla på oss?

Hur ska vi som hednakristna relatera till den muntliga Lagen?

En metod som har testats ut historiskt – med avskräckande exempel – är att avvisa både den muntliga Lagen tillsammans med det judiska folket – dvs. att gå in för en ersättningsteologi utifrån tanken om att Yeshua själv sa att "[v]arje planta som min himmelske Far inte har planterat ska ryckas upp med roten." Detta ersättningsteologiska sätt att närma sig frågan om den muntliga Lagen missar

målet eftersom den inte enbart avvisar den rabbiniska auktoriteten, men också hela folket – det folk som Gud har utvalt och älskar för fädernas skull.

Ett annat lite mer modernt sätt är att säga att vi kristna måste älska judarna eftersom Yeshua kom därifrån, men samtidigt också acceptera den rabbiniska traditionen som en skriftbaserad judendom. Många som "hejar på" Israel går ganska långt på den vägen. Men detta sätt att närma sig frågan missar också målet eftersom den älskar folket på ett sådant sätt att Israels folk blir viktigare än Israels Gud.

Den tredje vägen är att göra som Yeshua och Sha'ul (Paulus). De älskade sitt folk. De var lojala mot sitt folk. De erkände att Gud har valt Israel. Men de var också tydliga på vad som är rätt och fel och vem som är Israels Messias. Den tredje vägen – den där vi både älskar det judiska folket som folk och bedriver israelsmission, är krävande och sällan populär. Det är krävande att kalla till omvändelse och tro på Yeshua Messias.

Jag vill avsluta med två psalmer från Bibeln:

Psalm 126:

En pilgrimssång. När Herren **lät Sions fångar komma åter**, då var det som om vi drömde. Då fylldes vår mun med skratt och vår tunga med jubel, då sade man **bland folken**: "Herren har gjort stora ting med dem"! Ja, Herren har gjort stora ting **med oss**, och vi är glada. Herre, låt våra fångar komma åter som strömmarna i Negev! De som sår med tårar ska skörda med jubel. Gråtande går de och bär sitt utsäde, jublande kommer de och bär sina kärvar.

Meningen i psalmen är att Gud vänder situationen för Sion, dvs. folket fick komma tillbaka till sitt land. I dag bor ca hälften av världens judar i Israel. På Andra templets tid bodde också ca hälften av judarna i Landet. Ända sedan Nebukadnessars dagar har de flesta judar bott i exil. Nu håller det på att vända, och när jag hör på festtal på Israels nationaldag så finns det med en ton av "egentligen skulle det inte varit möjligt att vi är här". Vad ska vi hednafolk säga? Det är stort det Herren har gjort mot det judiska folket. Vi glädjer oss tillsammans med det judiska folket över att en judisk stat har upprättats i Israels land, över möjligheten judar har till att immigrera dit och vi är tacksamma för det judiska folkets många bidrag till världen, bl.a. medicinsk teknologi och datateknologi som kommer från Israel och bidrar till hela världen.

Vi går vidare till Psalm 117:

Lova Herren, **alla hednafolk**, prisa honom, **alla folk!** **Väldig** är hans nåd över **oss**, och Herrens sanning består för evigt. Halleluja!

Uppmaningen är att alla folkslag ska lovsjunga Herren, Israels Gud. Den uppmaningen har funnits länge innan Yeshua kom och länge innan en enda rad i NT hade skrivits. Varför ska vi hednafolk lovsjunga Herren Israels Gud? Orsaken är att Guds barmhärtighet, hans nåd, hans välvilja (chesed τὸν) är väldig över oss. Vem är oss? Oss är israels folk, det judiska folket. Meningen är att när Gud visar nåd och välvilja mot det judiska folket, då ska vi hedningar tacka Gud. När Gud visar välvilja mot det folk som har lidit så mycket, men som också har utvecklat den muntliga Lagen som Israels Gud inte har befallt – när Gud är barmhärtig och nådig mot sitt folk, då tackar vi hedningar Gud. I stället för att bli avundsjuka eller mena att hedningar skulle bättre förtjäna att ta emot nåden, så blir vi

glada vem som än visas nåd. Ingen förtjänar nåd, så vi hedningar lovsjunger Gud när han är god mot sitt folk Israel.

På vilket vis visar Gud nåd och välvilja mot sitt folk? Det står att "*väldig* är hans nåd över oss". På hebreiska används ett verb som betyder att "övermanna", dvs. "nåden övermannade oss", eller "välviljan blev för stark". Vad ska vi med Messias, när våra böner och studier av den muntliga Torah kan utverka bättre försoning?

Väldigt många judar miste tron på Gud under Förintelsen. Var var Gud då? Slutsatsen för många är: Vi måste klara oss själva. Vi måste vara starka. Vi måste vara duktiga på datateknologi så att hela världen blir beroende av oss och vi måste vara så starka militärt att alla grannarna blir så rädda att de inte vågar "mucka gräl". Festtalen på Israels nationaldagar har också en ton av denna stolthet. Jag kritiserar inte, för det finns mycket stolthet också i Sverige över "allt vi fixar och klarar av".

Meningen i Psalm 117 är att Guds nåd och välvilja måste vara särskilt stark för att övermanna och bli för stark för ett folk som har så många bittra minnen – och inte så få kritiker, många av dem helt osakliga.

Och vi hedningar lovsjunger Gud för hans välvilja mot Israel. Vi lovsjunger Gud för att han är Israels Gud och håller det han har lovat sitt folk: Hans sanning och trofasthet varar för alltid. Halleluja!